

શ્રી જૈન સાહિત્ય અકાદમી ટ્રસ્ટ, મુંબઈ.

વ્યાખ્યાનમાળા - ૨૦૨૨/૨૩

જૈન ધર્મના વૈજ્ઞાનિક સત્યો/તથ્યો અને તેનું વ્યવહારિક જીવનમાં અનુસરણ

વ્યાખ્યાન- ૭ ખગોળશાસ્ત્ર અને જ્યોતિષશાસ્ત્ર -૩

વ્યાખ્યાતા- આચાર્ય શ્રી નંદિઘોષસૂરીજી મહારાજ

તારીખ - ૦૩/૦૨/૨૦૨૩

જૈન પરંપરામાં નક્ષત્રનું વિશેષ મહત્વ રહ્યું છે જૈન આગમોમાં ક્યાંય રાશિનું વિધાન આવતું નથી. સર્વત્ર દરેક પ્રભુના કલ્યાણકોના વર્ણનમાં જે તે પ્રભુના ચ્યવન જન્મ દીક્ષા કેવળ જ્ઞાન અને નિર્વાણ વખતે ચંદ્ર કયા નક્ષત્રમાં હતો તે જ બતાવવામાં આવે છે. ક્યાંય રાશી બતાવવામાં આવી નથી અત્યારે પંચાંગમાં અને પાશ્ચાત્ય ખગોળ શાસ્ત્રમાં દરેક નક્ષત્ર ૧૩ અંશ અને ૨૦ કળાનું બતાવવામાં આવે છે પરંતુ પ્રાચીનકાળની જૈન પરંપરામાં દરેક નક્ષત્ર ના પ્રમાણ અલગ અલગ બતાવવામાં આવ્યા છે. સૂર્ય પ્રજાપતિ અને ચંદ્ર પ્રજાપતી જંબુ દ્વિપ પ્રજાપતિ વગેરેમાં નક્ષત્રનું પ્રમાણ બતાવેલ છે પણ ત્યાં એ ક્યાંય રાશિનું વિધાન મળતું નથી સૂર્ય સિક્કાંતમાં પણ કદાચ સર્વ પ્રથમ વાર જ રાશિનો ઉલ્લેખ થાય છે તેથી ત્યારબાદ રાશિનો ખગોળ અને જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં ઉપયોગ શરૂ થયો હશે એવું એક અનુમાન છે.

જૈન પરંપરામાં નક્ષત્ર વિજ્ઞાન ઉપર શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી અને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જન્મ દીક્ષા કેવળ જ્ઞાન અને નિર્વાણ કલ્યાણક ની તિથિઓ ઉપરથી તારીખ મેળવી તે દિવસના અને સમયના નક્ષત્ર મેળવવા માટે આધુનિક કોમ્પ્યુટરમાં તેના સંબંધી વિવિધ સોફ્ટવેર પ્રોગ્રામનો ઉપયોગ કરી, અમેરિકા ના બોસ્ટન સ્થિત શ્રી પંકજભાઈ કે શાહ, છેલ્લા ચાર વર્ષથી જૈન પરંપરામાં નક્ષત્ર નું શું મહત્વ છે અને પાર્શ્વનાથ ભગવાન તથા મહાવીર

સ્વામી ભગવાનના જન્મ દીક્ષા કેવળ જ્ઞાન અને નિર્વાણ આચાર્ય કલ્યાણક ના દિવસે ચંદ્ર કયા નક્ષત્રમાં હતો એનું સોફ્ટવેરની મદદથી તાળો મેળવવામાં આવ્યો છે. એ ઉપર bridging the cosmos નામે એક પુસ્તક એમને પ્રકાશિત કર્યું છે. તે સાથે એમણે બોસ્ટનમાં જૈન મેથેમેટિક્સ સુપર પર ત્રણ દિવસ ઓનલાઇન ઇન્ટરનેશનલ સેમિનાર કર્યો હતો 2019-20 ની સાલમાં. એ સેમિનારમાં એમણે જૈન ખગોળશાસ્ત્ર કેવું છે, એનું જે ગણિત છે એ ગણિત અંગે પોતાનું સંશોધન રજૂ કર્યું હતું અને એમાં એમણે બતાવ્યું કે દરેક નક્ષત્ર ના વિભાગનું પ્રમાણ જે છે અલગ અલગ હતું. અત્યારે સામાન્ય રીતે જૈન પરંપરામાં દરેક નક્ષત્રનું પ્રમાણ અલગ અલગ છે, જ્યારે સૂર્ય સિક્રાંતના વખતે નક્ષત્ર 28 હતા જૈન પરંપરામાં પણ 28 નક્ષત્ર છે. સૂર્ય સિક્રાંતના સમયમાં એક થી 20 નક્ષત્રનું પ્રમાણ સરખું હતું અને બાકીના જે આઠ નક્ષત્રો હતા, એનું પ્રમાણ થોડું અલગ હતું. એટલે આ રીતે સૂર્ય સિક્રાંતમાં પણ ૨૮ નક્ષત્ર પ્રમાણ બતાવવામાં આવ્યા છે અને જૈન પરંપરા નક્ષત્રમાં પણ 28 નક્ષત્ર બતાવવામાં આવ્યા છે પરંતુ ત્યાર પછી 2૮ નક્ષત્રને બદલે 27 નક્ષત્ર બતાવવામાં આવે છે અવીચીત નામનો નક્ષત્ર છે એ નક્ષત્ર અને ધર્મિષ્ઠા અને પછીના નક્ષત્રની સાથે ભેળવી દેવામાં આવ્યું છે. તો આ રીતે અત્યારે ખગોળશાસ્ત્ર કે જ્યોતિષશાસ્ત્રની અંદર કુલ 27 નક્ષત્ર બતાવવામાં આવ્યા છે અને તેનું જે પ્રમાણ છે એ એક સરખા છે તેથી તેર અંશ અને 20 મિનિટ ડિગ્રી એટલે 13 આઉન્સ અને 20 કળા નું એક નક્ષત્ર બને. પંકજભાઈ દ્વારા લિખિત આ પુસ્તકનું મોતીદાસ બનારસી દાસ દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે. એ પુસ્તકના પાછલા ટાઈટલ ઉપર આ રીતે મારો અભિપ્રાય પણ આપવામાં આવ્યો છે. એમાં સ્પષ્ટ લખવામાં આવ્યું છે કે એમાં અને તે અંગેનું માર્ગદર્શન અને ખગોળશાસ્ત્રની તથા જ્યોતિષશાસ્ત્રની સમજ મેં આપેલી છે તેમાં મારી સંક્ષિપ્ત પ્રસ્તાવના પણ છે.

Mr Pankaj Shah has made an extraordinary contribution for gentsjains and nonjains a like following anti quality of astronomical knowledge in India dating back to 13th century BC I whole heartedly congratulate and bless him for this timely and important contribution- Acharya Shri Vijay Nandi hosh suri ji

એટલે ખ્રિસ્તી સમાજની પહેલા 1300 વર્ષ પહેલા આ રીતે જૈન સમાજની એક પરંપરા ની અંદર નક્ષત્ર વિજ્ઞાન હતું. આ રીતે એમના પુસ્તકમાં છે બહુ અદ્યતન પુસ્તક એમણે પ્રકાશિત કરેલ છે એમાં ત્રણ પરંપરાઓ બતાવવામાં આવી છે નક્ષત્ર વિજ્ઞાનની.

હવે સૌથી મહત્વનો પ્રશ્ન આવે છે તિથિનો તિથિ એટલે શું? આ પુસ્તક જૈન દર્શનના વિજ્ઞાન રહસ્ય ભાગ-૨ એના 11 નંબરના ચેપ્ટરમાં બતાવ્યું છે કે તિથિ- એક વૈજ્ઞાનિક સમજ એમાંથી થોડાક દ્રષ્ટાંતો અહીં આપવામાં આવ્યા છે અને એની સમજ અહીં આપવામાં આવી છે મૂળ તો આ ચેપ્ટર જૈન વિશ્વ કોર્શ કુમારપાળ દેસાઈ ગુણવંત બરવાળીયા જે જૈન વિશ્વકોશનું વોલ્યુમ બહાર પાડે છે તેના માટે આ લેખ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ પુસ્તકની અંદર છપાવવામાં આવ્યું છે. તેમ આ લેખ વિશ્વ કોશની અંદર છાપવામાં આવેલ છે. આ લેખ કુમારપાળ દેસાઈએ ગુજરાત સમાચાર ની અંદર પારીજાતનો સંવાદ એમની કોલમમાં તારીખ 11-11-2018 અને રવિવાર ના દિવસે પ્રકાશિત કરેલ છે. તિથિ નું વૈજ્ઞાનિક મહત્વ શું છે અને અને તે કઈ રીતે પંચાંગમાં નિર્દેશ કરે છે એની અહીં સમજ આપવામાં આવી છે ખગોળશાસ્ત્રીય.

સામાન્ય રીતે ભારતીય સમાજમાં દરેક કાર્ય માટે મુહૂર્ત જોવામાં આવે છે અને તે જ્યોતિષશાસ્ત્ર પ્રમાણે જોવામાં આવે છે એ સંબંધિત જે પુસ્તક આદિ હોય છે તેને પંચાંગ અથવા ટીપણું કહે છે પંચાંગમાં તેના નામ પ્રમાણે તેના પાંચ અંગો હોય છે તિથી વાર નક્ષત્ર કરણ અને યોગ તેમાં સૌથી પ્રથમ તિથિ આવે છે. અહીં આપણે તિથિ અંગે શાસ્ત્રીય તેમજ વૈજ્ઞાનિક અર્થાત ખગોળ વિજ્ઞાન અનુસાર સમજ મેળવીશું. હિન્દુ પંચાંગ સૂર્યની સાથે સાથે ચંદ્રની ગતિને પણ અનુસરે છે માટે હિન્દુ પંચાંગમાં જે વર્ષ બતાવવામાં આવે તેને ચાંદ્રવર્ષ કહે છે અને તેના મહિનાને ચાંદ્ર માસ કહેવામાં છે. જ્યોતિષશાસ્ત્ર અનુસાર તિથિ કુલ ૩૦ છે હિન્દુ પંચાંગ અનુસાર એક હિન્દુ માસમાં સામાન્ય રીતે ૩૦ દિવસ હોય છે, તેને તિથિ કહે છે. એક માસમાં બે પખવાડિયા આવે છે સુદ પખવાડિયું અને વદ પખવાડિયું અને વદ પખવાડિયું અને કૃષ્ણ પક્ષ કહે છે. કૃષ્ણ પક્ષમાં ચંદ્રની કળા વધતી હોય છે અને પૂર્ણિમાના દિવસે સંપૂર્ણ

ચંદ્ર દેખાય છે. એટલે એ ચંદ્રને સોળે કળાયે ખીલેલ કહેવામાં આવે છે એટલે ચંદ્રની સોળ કળાયો બતાવવામાં આવી છે જ્યારે કૃષ્ણ પક્ષમાં ચંદ્રની કળા ઘટતી હોય છે અને અમાવસ્યા ના દિવસે ચંદ્ર દેખાતો નથી. હિન્દુ પંચાંગમાં માસની શરૂઆત બે પ્રકારે થાય છે. મારવાડ પ્રદેશમાં તેઓના પંચાંગમાં મહિનાની શરૂઆત વદ એકમથી થાય છે અને સમાપ્તિ સુદ પૂર્ણિમા અર્થાત પૂનમના દિવસે થાય છે. એટલે મારવાડી પંચાંગ ગુજરાતી પંચાંગ થી 15 દિવસનો ફેર દર્શાવે છે જ્યારે ગુજરાત વગેરે પ્રદેશમાં મહિનાની શરૂઆત સુદ એકમથી થાય છે અને સમાપ્તિ વદ અમાસના દિવસે થાય છે. બંને પદ્ધતિમાં એક મહિનામાં 30તિથી આવે છે અને મહિનાના 30 દિવસ હોવાથી એક દિવસની એક તિથિ આવે છે પરંતુ હંમેશા માટે આવું બનતું નથી. ક્યારેક મહિનામાં 29 દિવસ પણ થાય છે. આમ છતાં તે 29 દિવસમાં તો તિથિ 30 જ હોય છે. આમ થવાનું કારણ ચંદ્રની ગતિ છે.

સૌપ્રથમ તો તિથિ કોને કહેવાય એ સમજવું જરૂરી છે .તેથી એટલે સૂર્ય અને ચંદ્ર વચ્ચેનું અંતર અંશાત્મક અંતર ચંદ્ર એક દિવસમાં એક નક્ષત્ર પસાર કરે છે અને અમાસની પૂર્ણહૂતી સમયે ચંદ્ર અને સૂર્ય જ્યોતિષશાસ્ત્ર પ્રમાણે એક જ રાશિ અંશ કળા અને વિકળા ઉપર હોય . એટલે કે સૂર્ય ચંદ્ર અને પૃથ્વી એક જ સમપંક્તિમાં હોય છે અને તેમાં પણ સૂર્ય અને પૃથ્વીની વચ્ચે ચંદ્ર આવે છે અને ચંદ્ર પર પ્રકાશિત પૃથ્વી નો ઉપગ્રહ છે. ચંદ્ર ને ઉપગ્રહ કહેવાનું કારણ એ છે કે પૃથ્વીની આસપાસ તે પરિભ્રમણ કરે છે. સૂર્યની આસપાસ પરિભ્રમણ કરનાર અવકાશી ગોળાકાર પદાર્થને ગ્રહ કહે છે, તે ગ્રહની આસપાસ પરિભ્રમણ કરનાર અવકાશી પદાર્થને ઉપગ્રહ કહે છે. આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે આપણી પૃથ્વી ગ્રહ અને તેની આસપાસ પરિભ્રમણ કરનારા ચંદ્ર ઉપગ્રહ છે. ચંદ્ર પર પ્રકાશિત હોવાથી સૂર્યનો તેની ઉપર પડતો પ્રકાશ પરાવર્તિત થઈ પૃથ્વી સુધી પહોંચે છે અને તે પ્રકાશિત ભાગ આપણને ચંદ્રની વિવિધ કળા સ્વરૂપે દેખાય છે. અમાસના દિવસે ચંદ્રનો પ્રકાશિત અર્ધગોળાકાર ભાગ સંપૂર્ણપણે સૂર્ય તરફ હોય છે જ્યારે પૃથ્વી તરફ અપ્રકાશિત ભાગ હોવાથી અમાસના દિવસે ચંદ્ર જોઈ શકાતો નથી. આ પરિભ્રમણ પૂરું કરતા લગભગ 29 દિવસ અને 12 કલાક લાગે છે. પૂરા 30 દિવસ લાગતા નથી. તેથી ચાંદ્રમાસમાં ક્યારેક 29 દિવસ આવે છે. તે ચાંદ્રમાસ છે એક મહિનાની

અંદર આપણે હિંદુ પંચાંગમાં એક માસ આવે તેમાં 29 દિવસ આવે તો ક્યારેક 30 દિવસ આવે સામાન્ય રીતે બે મહિને એક મહિનો 29 દિવસનો આવતો હોય છે.

તિથિ એટલે સૂર્ય અને ચંદ્ર વચ્ચેનું અંશાત્મક અંતર આ અંતર 13 અંશનું હોય છે ખરેખર આ અંતર માત્ર 12 અંશનું જ હોય છે પરંતુ ચંદ્ર 12 અંશ જેટલો આગળ જાય ત્યારે એક દિવસમાં પૃથ્વી પણ ચંદ્રની પાછળ પાછળ એક અંશ થાય છે એટલે 12 અંશ નું અંતર પૂર્ણ કરવા ચંદ્ર ને એક અંશ વધુ આગળ જવું પડે છે અર્થાત બીજા માસની અમાસના દિવસે સૂર્યની સમ પંક્તિ આવવા માટે ચંદ્રને 360 અંશ નહીં પણ 390 અંશની ગતિ કરવી પડે છે. એક તિથી માટે 13 અંશનું અંતર કાપતા ચંદ્ર સામાન્ય રીતે એક દિવસ લાગે છે. પરંતુ ચંદ્રની ગતિ હંમેશાના માટે એક સરખી હોતી નથી કારણ સૂર્ય અને અન્ય ગ્રહો નું ગુરુત્વાકર્ષણ બળ છે. સામાન્ય રીતે કોઈપણ ગ્રહ કે ચંદ્ર સૂર્યની નજીક જતો હોય ત્યારે સૂર્યના ગુરુત્વાકર્ષણ બળ ના કારણે તેની ગતિ વધી જાય છે અને સૂર્ય થી તે દૂર જતો હોય ત્યારે તેની ગતિ ધીમી પડી જાય છે. આ જ કારણે ચંદ્રની ગતિ વધારે હોય ત્યારે તેને 13 અંશનું અંતર કાપતા 24 કલાક કરતા ઓછો સમય લાગે છે. તેથી તિથિ ક્યારેક ફક્ત 20,21 22 કલાકની પણ હોઈ શકે છે. તે રીતે ચંદ્રની ગતિ ધીમી હોય ત્યારે તેણે 13 અંશનું અંતર કાપતા 24 કલાક કરતા વધુ સમય લાગે છે. તેથી તિથિ ક્યારેક 2૬કે ૨૭ કલાકની પણ હોઈ શકે છે આ રીતે એક તિથિ ની અંદર 21 22 કલાકથી લઈ ૨૬ થી ૨૭ કલાક સુધી માંથી કોઈ પણ સમય હોઈ શકે છે. તો આ રીતે તિથિના સમયની વધઘટ આવે છે.

વળી સૂર્ય અને ચંદ્ર વચ્ચેનું આ 13° નું અંતર દિવસે કે રાત્રિ દરમિયાન ગમે ત્યારે પૂર્ણ થઈ શકે છે એને પૃથ્વીના જે તે સ્થળના અક્ષાંશ રેખાંશ ની ગતિ સાથે કોઈ સંબંધ નથી. અને જ્યારે એ અંતર પૂર્ણ થાય તે સાથે જ નવી તિથિનો પ્રારંભ થઈ જાય છે વળી આ રીતે તિથિના પ્રારંભકે પૂર્ણાહુતિ ને પૃથ્વી પરના દિવસ કે રાતની સાથે અથવા સૂર્યોદય કે સૂર્યાસ્તની સાથે કોઈ સંબંધ નથી. તેને પૃથ્વીના અક્ષાંશ રેખાંશની સાથે કોઈ પણ જાતનો સંબંધ નથી તેથી તિથિના પ્રારંભ અને પૂર્ણાંક આવતી સમગ્ર વિશ્વમાં એક સાથે જ થાય છે

તે રીતે નક્ષત્રના પ્રારંભ અને પૂર્ણાહુતિને પણ પૃથ્વીના દિવસ રાત કે સૂર્યોદય સૂર્યાસ્તની સાથે સંબંધ ન હોવાથી નક્ષત્રનો પ્રારંભ અને પૂર્ણાહુતિ સમગ્ર વિશ્વમાં એક સાથે જ થાય છે. ધારો કે અત્યારે ભારતમાં રાત્રિના નવ વાગી અને 15 મિનિટે પાંચમ પૂરી થઈ અને છઠ્ઠ ચાલુ થઈ હોય તો આખા વિશ્વમાં એક સમયે પાંચમ પૂરી થઈ અને છઠની શરૂઆત થાય છે. એટલે તિથિનો સમય સમગ્ર વિશ્વમાં એક સરખો હોય છે અને એક સાથે જ તિથિ બદલાય છે. આ ઘટના આકાશીય ઘટના છે.

હિન્દુ પંચાંગમાં તેના નિયમ પ્રમાણે તે દિવસના સૂર્યોદય વખતે જે તિથિ ચાલુ હોય તે તિથિ તે દિવસે ગણવામાં આવે છે. આ જ કારણે જ્યારે તિથિ નાની કે મોટી આવે ત્યારે તિથિના ક્ષય વૃદ્ધિ આવે છે. જ્યોતિષશાસ્ત્રના ગ્રંથોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એક જ વારમાં ત્રણ તિથિ ભોગવાતી હોય અર્થાત વચલી તિથિ સંપૂર્ણ ભોગવતી હોય અને તે પહેલાની તિથિ અને પછીની તિથિનો પણ થોડો થોડો અંશ એકવારમાં ભોગવાતો હોય તો તેમાંની વચલી તિથિને ક્ષતિ કહે છે. જ્યારે એક તિથિ ત્રણ વારને સ્પર્શતી હોય તો તે તિથિને વૃદ્ધિ તિથિ કહે છે એનું દ્રષ્ટાંત જોઈએ તો આ લેખ લખવામાં આવ્યો ત્યારે વિક્રમ સંવત 2074 ની સાલ હતી. તે વખતનું જે પંચાંગ છે તેનું દ્રષ્ટાંત અહીં આપવામાં આવ્યું છે. જન્મભૂમિ પંચાંગમાં કારતકવદ એકમ પાંચ નવેમ્બરના સવારે સાત કલાક અને ૪૧ મિનિટે પૂર્ણ થાય છે. તે દિવસે મુંબઈનો સૂર્યોદય 6 કલાક અને 41 મિનિટનો છે. એટલે સૂર્યોદય પછી એક કલાકે તિથિ પૂરી થાય છે વદ એકમ પૂરી થાય છે. મતલબ કે સૂર્યોદયથી એક કલાક પછી કારતકવદ એકમ રહે છે અને 7:41 મિનિટે બીજી તિથિ શરૂ થાય છે. આ બીજી ચંદ્રની ગતિ વધુ હોવાથી બીજા દિવસના અથવા અર્થાત છઠી નવેમ્બરના સવારે સૂર્યોદય પહેલા ચાર ને 19 મિનિટે પૂરી થાય છે. અને ત્રીજી શરૂ થઈ જાય છે એટલે બીજી તિથિ છે તે એક પણ સૂર્યોદયના સમયે ધરાવતી નથી. તેથી કારતકવદ બીજનો ક્ષય ગણાય છે જ્યોતિષશાસ્ત્રના પંચાંગમાં ક્ષય ગણવામાં આવે છે. આ રીતે એકવાર ની અંદર જ્યારે ત્રણ તિથિ આવે ત્યારે એમાંની જે વચ્ચેથી હોય એને ક્ષય તિથિ કરવામાં આવે છે કારણ કે તે એક પણ વારને સૂર્યોદયના સમયે અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી.

વારની પ્રવૃત્તિ એક દિવસના સૂર્યોદયથી બીજા દિવસના સૂર્યોદય સુધી થાય છે. તેથી એકવારમાં અર્થાત અહીં રવિવારમાં એકમ બીજ અને ત્રીજ એમ ત્રણ તિથિ ભોગવાય છે. તેમાની વચલીતીથી બીજ એક પણ દિવસના સૂર્યને સ્પર્શથી ન હોવાથી જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં તેનો ક્ષય ગણાય છે. આ ક્ષય તિથિ હુર્ત લેવા તરીકે લેવાતી નથી.

હવે તિથિની વૃદ્ધિને આપણે સમજીએ .વૃદ્ધિ તિથિના ઉદાહરણમાં આ જ વર્ષના કાર્તિક માસના સુદમાં ચોથ છે ક્ષય તિથિમાં એકવારમાં ત્રણ તિથિ ભોગવાઈ છે જ્યારે વૃદ્ધિ તિથિમાં એક જ તિથિ ત્રણ વાર ને સ્પર્શે છે. વિક્રમ સંવત 2074 ના કાર્તિક સુદ તે ત્રણ રવિવારે રાત્રે 28 અને 53 મિનિટે પૂરી થાય છે અને તે જ વખતે ચોથ શરૂ થાય છે એટલે કે ચોથ સોમવારના સૂર્યોદય પહેલા રવિવારે એક કલાક 43 મિનિટ સુધી છે. અહીં ચંદ્રની ગતિ ધીમી હોવાથી તિથિ 24 કલાક કરતા વધુ સમય લે છે. તેથી તે સોમવારના સૂર્યોદયથી લઈને મંગળવાર સૂર્યોદય સુધી તો છે જ પણ એ પછી પણ 31 મિનિટ સુધી ચોથ રહે છે. આ રીતે એક જ સ્થિતિ ત્રણ વાર ને સ્પર્શે છે. તેથી સોમવારે પણ ચોથ ગણાય છે અને મંગળવારે પણ ચોથ ગણાય છે. તેમાની પહેલી તિથિ એટલે કે સોમવારની ચોથ વૃદ્ધિની તિથિ ગણાય છે. એને મૂહૂર્ત તરીકે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતી નથી પંચાંગમાં આપણે જોઈએ તો તિથિના ખાનાની વૃદ્ધિ તિથિ નું ખાનુ હશે એમાં ખાલી બે લાઈન મૂકેલી હશે. એમાં એનો પૂરી થવાનો કોઈ સમય બતાવ્યો નથી હતો. એનો મતલબ એ કે 24 કલાક ઉપર એ તિથિ છે અને જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં પ્રાચીન કાળમાં આવી જે તિથિ હોય એને સાચઠ કહેવામાં આવે છે સાચઠ ગતિ એટલે 24 કલાકની જે તિથિ ની અંદર 60 થી 60 ગતિ એક જ વારમાં ભોગવતી હોય એવી તિથિ વૃદ્ધિ ગણાય છે આવી સાચઠ તિથિઓ મૂહૂર્તના લેવામાં આવતી નથી.

જૈન પંચાંગમાં પણ આ જ રીતે તિથિની ક્ષય વૃદ્ધિ થાય છે પરંતુ બાર પર્વ તીથી એટલે કે શુક્ર પખવાડિયાની બીજ પાંચમ આઠમ અગિયારસ ચૌદસ પૂનમ તથા વદ પખવાડિયાની બીજ પાંચમ આઠમ અગિયારસ ચૌદસ અને અમાસ એમ કુલ 12 પર્વ તીથી ની લૌકિક પંચાંગમાં ક્ષય વૃદ્ધિ આવે છે ત્યારે આરાધના માટે આ બાર પર્વ તિની ક્ષય વૃદ્ધિ કરવામાં

આવતી નથી પરંતુ 'ક્ષયે પુર્વા: તિથિ કાર્યા, વૃદ્ધો, કાર્યા તથોતરા' ઉમા સ્વાતિજીના શાસ્ત્ર વચન અનુસાર જ્યારે બીજ પાંચમ આઠમ અગિયારસ ચૌદસ અને પૂનમ અમાસનો ક્ષય આવે ત્યારે અનુક્રમે એકમ ચોથ સાતમ અને તેરસનો ક્ષય કરવામાં આવે છે અને ચૌદસ પૂનમ તથા ચૌદશ અમાસ જોડિયા પર્વ તીથી હોવાથી પૂનમ અને અમાસના ક્ષયમાં પણ તેરસનો જ ક્ષય કરવામાં આવે છે. તે જ રીતે લૌકિક પંચાંગમાં બે બીજ બે પાંચમ બે આઠમ બે ચૌદસ કે પૂનમ અથવા બે અમાસ આવે ત્યારે બીજી તિથિને અખંડ રાખી પૂર્વની તિથિની વૃદ્ધિ કરવામાં આવે છે. એટલે કે બે બીજ આવે ત્યારે બે એકમ બે પાંચમ આવે ત્યારે બે ચોથ બે આઠમ આવે ત્યારે બે સાતમ બે અગિયારસ આવે ત્યારે બે દશમ અને બે ચૌદસ કે બે પૂનમ કે બે અમાસ આવે ત્યારે બે તેરસ કરવામાં આવે છે. આ રીતે અતિથિ ની ક્ષય વૃદ્ધિ જ્યોતિષશાસ્ત્રની મુજબ આવે છે. તો પણ 12 જૈન પરંપરામાં 12 પર્વ તીથી ની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવામાં આવતી નથી.

બીજી મહત્વની વાત એ છે કે જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં અને સામાન્ય લોકમાં બધે સૂર્યોદય વખતે જ તિથિ હોય તે આખા દિવસની તિથિ ગણાય છે પરંતુ જૈન સમાજના કોઈક ગચ્છ કે સંપ્રદાયમાં ખાસ કરીને અચલ ગચ્છ કે પાશ્વચંદ્ર ગચ્છ કે સ્થાનકવાસી છે. સાંજે પ્રતિક્રમણની વિધિ કરતી વખતે અર્થાત સૂર્યાસ્ત વખતે જ તિથિ હોય તે તિથિ ગણવાની પરંપરા છે. તેથી ક્યારેક એક પરંપરામાં ચોથ હોય અને તે ચોથ જો સૂર્યાસ્ત પહેલા પૂર્ણ થતી જ જાય હોય તો બીજા ગચ્છ કે પરંપરામાં તે જ દિવસે પાંચમ પણ હોઈ શકે. આમ તિથિ ની વ્યવસ્થા ચંદ્રના કે સૂર્યના અંશાત્મક અંતરના આધારે નક્કી થાય છે. અને આ અંશાત્મક અંતર આખા વિશ્વમાં એક સરખું હોય છે એક સાથે જ બદલાય છે .

અહીં ચંદ્રની કળા અને તિથિ ની વાત કરવામાં આવી છે. જમણી તરફ તરફ કુલ મૂન એટલે કે પુનમનો ચંદ્રમાં બતાવવામાં આવ્યો છે. વચ્ચે પૃથ્વી છે ડાબી તરફ સૂર્ય નો પ્રકાશિત ભાગ આવી રહ્યો છે તરફ ચંદ્ર આવી રહ્યો છે ત્યારે પૃથ્વી સૂર્ય અને ચંદ્રની વચ્ચે પૃથ્વી આવે છે ત્યારે પૂનમ આવે છે અને એ પૂનમના દિવસે સંપૂર્ણ ચંદ્ર આપણને દેખાય છે. એ ચંદ્ર પછી

આગળ વધતા વધતા જેમ વધે એમ ત્યારે ક્ષય થતો જાય છે અને બરાબર અડધો ચંદ્ર દેખાય ત્યારે લગભગ એ દિવસે આઠમ હોય છે. અને એ પછી પણ આઠમ હોય છે અને એ પછી અમાસના દિવસે સૂર્ય અને પૃથ્વીની વચ્ચે ચંદ્ર આવે છે ત્યારે અમાસ આવી જાય છે. એટલે કે સૂર્ય તરફ પ્રકાશિત ભાગ હોય છે ચંદ્રનું અને પૃથ્વી તરફ અપ્રકાશિત ભાગ હોય છે. ત્યાર પછી એ આગળ વધતા વધતા 90 ડીગ્રીમાં આવે ત્યારે સુદ આઠમ થાય છે. તો આ રીતે ચંદ્રની કળા અને તેથી એ બંને એકબીજાની સાથે સંકળાયેલા છે.

અત્યારે જ્યોતિષશાસ્ત્ર અને ગણિતશાસ્ત્ર એટલું સુક્ષ્મ છે કે જન્મભૂમિ જેવા પચાંગની અંદર બારે મહિનાની બીજી ના દિવસે મુંબઈનું પચાંગ છે એટલે મુંબઈ માંથી ચંદ્ર કેવો દેખાશે ચંદ્રની કળા કેવી દેખાશે એનું ચિત્ર પણ આપવામાં આવ્યું છે. અને એનો જે છેડો છે એ કઈ તરફ ઊંચો હોય છે કઈ તરફ નીચો હશે એનો નિર્દેશ પણ પચાંગમાં કરવામાં આવે છે. વળી ક્ષય તિથિ આવતી હોય તો એકમને દિવસે પણ બીજ નો ચંદ્ર જોઈ શકાય છે. તો આ રીતે પચાંગની અંદર ચંદ્ર દર્શન ક્યારે છે એકમના દિવસે કે બીજના દિવસે છે એ પણ પચાંગમાં બતાવેલો આવે છે અને એ પણ કેવો દેખાશે એ પણ ચિત્ર દ્વારા બતાવવામાં આવે છે. અત્યારનું જે ખગોળ શાસ્ત્ર છે એનું જે ગણિત છે એ પરફેક્ટ એટલે કે સંપૂર્ણ ગણિત છે. ચોક્કસ ગણિત છે. આ રીતે ચંદ્રની કળા ને તિથિની સાથે સંબંધ છે.

અહીં બતાવેલ ચંદ્રની કળાઓમાં સૂર્ય અને ચંદ્ર પૃથ્વી સાથે ઝીરો અંશ રચતાં હોય તો અમાસની પૂર્ણાહુતિ અને એકમની શરૂઆત ગણાય છે. જો ચંદ્ર અને સૂર્ય પૃથ્વી સાથે 90 અંશ નો ખૂણો બનાવે તો સુદઆઠમ થાય છે અને જો ચંદ્ર અને સૂર્ય પૃથ્વી સાથે 180 અંશનો ખૂણો બનાવે તો પૂનમ અર્થાત પૂર્ણિમા થાય છે અને ચંદ્ર સૂર્ય પૃથ્વી સાથે 270° નો ખૂણો બનાવે તો વદ આઠમ થાય છે. આ રીતે તિથિનો આધાર સંપૂર્ણપણે ચંદ્ર અને સૂર્યની સ્થિતિ ઉપર હોય છે. તેને પૃથ્વી ઉપર રહેલ સ્થળના સૂર્યોદય સૂર્યાસ્તની સાથે કે અક્ષાંશ રેખાંશની સાથે કોઈ સંબંધ નથી. માત્ર વ્યવહારથી સૂર્યોદય સમયે જે તિથિ હોય તે તિથિ કરવાની હિન્દુ

અર્થાત વૈદિક પરંપરા માં ચાલી આવે છે. પરંતુ ઉપર બતાવ્યું તે પ્રમાણે જૈન પરંપરામાં બહાર પર્વ તિથિઓની ક્ષય વૃદ્ધિ કરવામાં આવતી નથી.

એક સોફ્ટવેર કોમ્પ્યુટર એન્જિનિયર ભાઈ મારી પાસે આવ્યા. એમણે પૂછ્યું કે કોમ્પ્યુટર ની અંદર એસ્ટ્રોલોજી નું જે ગણિત આવે છે જન્મ કુંડળી, એ જન્મ કુંડળી જે તિથિ બતાવવામાં આવે છે તે અને ત્યારે જ્યોતિષશાસ્ત્ર એ જે મેન્યુઅલી એટલે કે જન્મભૂમિ પંચાંગના આધારે કોઈએ કુંડળી કાઢી હોય તો એમાં અલગ તિથિ બતાવે છે. ક્યારેક આપણે સામાન્ય રીતે જન્મદિવસની ઉજવણી જો તીથી પ્રમાણે કરતા હોઈએ તો જે દિવસે વ્યક્તિનો જન્મ થયો હોય તે દિવસે સૂર્યોદયની વખતે જે તિથિ હોય એ તીથી પ્રમાણે એની ઉજવણી કરવામાં આવે છે અને એ તિથિ ને પોતાની જન્મ તિથિ તરીકે વધારે સ્વીકારેલી હોય છે. પણ ક્યારેક એવું બને ધારો કે કોઈક નો જન્મ પાંચમના દિવસે સાંજે સૂર્યાસ્ત પછી થયો અને સૂર્યોદયની વખતે પાંચમ છે પરંતુ બપોર પછી છઠ બેસે છે તો કોમ્પ્યુટર એની જન્મ કુંડળી પ્રમાણે છઠ બતાવશે, મેન્યુઅલી જન્મ કુંડળી બતાવવી હોય છે ત્યારે એની અંદર પાંચમ બતાવવામાં આવશે. ત્યારે મારે કહેવું પડ્યું કે ભાઈ જન્મકુંડળી બતાવી હોય સૂર્યોદય ની તિથિ પાંચમ બતાવે પણ એની સાથે છઠની તિથિ પણ બતાવવામાં આવે છે. એમાં સંસ્કૃતમાં કહ્યું છે તેમ જન્મતિથિ પંચમી પરમ સ્વસ્તી અને પરમ કરીને જે બીજે તિથી બતાવવામાં આવી છે એ એક્ઝેટલી જન્મ સમયની તિથિ બતાવવામાં આવે છે. એટલે કે પ્રાચીનકાળના જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં જ્યોતિષ શાસ્ત્રીઓને પણ આ વાતની ખબર હતી આજે કોમ્પ્યુટર દ્વારા ગણિત કરવામાં આવે છે એમાં જ આ વસ્તુ આવે છે એવું નથી પણ પરપરાગત જૂનું પણ એ ચાલી આવે છે. એમાં પણ આ રીતે ભિન્ન ભિન્ન તિથિઓ બતાવવામાં આવે છે પણ જ્યારે જન્મતિથિ ની ઉજવણી કરવામાં આવે છે ત્યારે સૂર્યોદય વખતની જે તિથિ હોય એ તિથિ લેવાય છે.

મહિનાની વૃદ્ધિ એટલે કે અધિક માસ અને ક્ષય માસ જે રીતે તિથિની ક્ષય વૃદ્ધિ આવે છે તે રીતે મહિનાની પણ ક્ષય વૃદ્ધિ આવે છે અલબત્ત ક્ષય માસ ભાગ્યે જ ઘણા વર્ષો પછી આવે છે જ્યારે અધિકમાસ દર ત્રણ વર્ષે આવે છે. તેનું કારણ

ચાંદ્રવર્ષ 354 દિવસનું હોય છે જ્યારે સૌર વર્ષ 365.25 દિવસનું હોય છે. તેથી તેની સાથે મેળ મેળવવા દર ત્રણ વર્ષે એક અધિક માસ આવે છે અને તે કયો માસ અધિક આવે તેનું ચોક્કસ ગણિત હોય છે. જ્યોતિષશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે દરેક મહિનાની સુદ એકમના દિવસે સૂર્યની રાશિ અલગ અલગ હોવાથી સામાન્ય રીતે સૂર્ય દરરોજ એક અંશ આગળ જાય છે પરંતુ જ્યારેય તેની ગતિ ધીમી હોય છે ત્યારે તે સૂર્ય બીજા મહિનાની સુદ એકમના દિવસે પણ પૂર્વના મહિનાની સુદ એકમના દિવસે જે રાશિમાં હોય તે જ રાશિના અંતિમ અંશ એટલે કે 30 માં અંશ ઉપર હોય તો પૂર્વનો મહિનો અધિકમાસ ગણાય છે. હિન્દુ પરંપરામાં તેને પુરુષોત્તમ માસ કહે છે અને તે જ રીતે જો સૂર્યની ગતિ વધુ હોય તો એક મહિનાની સુદ એકમના દિવસે સૂર્ય એક રાશિના અંતિમ અંશ ઉપર હોય અને બીજા મહિનાની સુદ એકમ શરૂ થાય એ પહેલા બીજી રાશિનું ભ્રમણ પૂર્ણ કરી ત્રિજી રાશિના પ્રથમ અંશ આવી જાય ત્યારે ક્ષય માસ આવે છે પરંતુ જે વર્ષમાં ક્ષય માસ આવે તે વર્ષમાં લગભગ છેલ્લો અર્થાત આસોમાસ અધિક આવે છે. તેથી વર્ષમાં 12 મહિના તો રહે જ છે, 11 મહિનાનું વર્ષ કોઈ દિવસ આવતું નથી ક્ષય માસ હવે તું પણ આવે તો પણ એક માસ આવતો હોય તો એની સાથે એક વૃદ્ધિમાં પણ આવી જતો હોય છે.

આ નું ઉદાહરણ આપણે જોઈએ તો આ વર્ષે બે શ્રાવણ માસ છે કઈ રીતે આવે છે એ જોઈએ તો વિક્રમ સંવત 2079 માં અષાઢ વદ અમાસ તારીખ 17 જુલાઈ 2023 ના રાત્રે 12:00 વાગે અને 12 મિનિટે પૂરી થાય છે અને શ્રાવણ સુદ એકમ શરૂ થાય છે ત્યારે સૂર્ય કર્ક રાશી ના પ્રથમ અંશ ઉપર છે. હવે જ્યારે બીજા મહિનાની સુદ એકમ શરૂ થાય છે ત્યારે સૂર્ય કર્ક રાશી ના 29 અંશ પૂરા કરી 30 માં આવે છે. આ રીતે બંને મહિનાની સુદ એકમ ની શરૂઆત થાય છે ત્યારે સૂર્ય એક જ રાશિમાં છે પરંતુ રાશિ બદલતો નથી. માટે પ્રથમ માસ અધિક શ્રાવણ માસ કહેવાય છે જ્યારે બીજો માસ નીજ શ્રાવણ માસ કહેવાય છે. વિક્રમ સંવત 20 39 માં હતો તે વર્ષે પોષ માસનો ક્ષય હતો અને આસો માસ બે હતા. આમ જે રીતે તિથિની ક્ષય વૃદ્ધિ આવે છે એમ મહિનાની પણ ક્ષય વૃદ્ધિ આવે છે, એનો આધાર સૂર્ય ની ગતિ ઉપર રહેલો હોય છે જ્યારે તિથિની ક્ષય વૃદ્ધિનો આધાર ચંદ્રની ગતિ ઉપર હોય છે.

જ્યોતિષ શાસ્ત્રની વાત લઈએ તો ગ્રહોની શુભ અને અશુભ અસર કેવી થાય છે એ જોઈએ આ સૂર્ય મંગળ શની રાહુ કેતુ વગેરે છે તેની અસર અશુભ હોય છે તો ચંદ્ર અને શુક્ર શુભ છે અલબત્ત જે તે ગ્રહ આકાશના કયા વિભાગમાં છે અર્થાત તેની રાશિ કઈ છે તેના ઉપર જે તે ગ્રહોની શુભ અશુભ અસરનો નિર્ણય થઈ શકે છે. એટલું જ નહીં જે તે રાશિ જે તે સમયે આકાશમાં પૃથ્વી ઉપરના જે તે સ્થળના સંદર્ભમાં પૂર્વ ક્ષિતિજ મધ્યાહન કે પશ્ચિમ સ્થિતિ કે મધ્યરાત્રી વગેરે કાળના સંદર્ભમાં પ્રમાણે પણ જે તે ગ્રહની શુભ અશુભ અસરનો નિર્ણય થાય છે. તે સાથે કયા ગ્રહો વિશેષ અર્થ કે અશુભ અસર હેઠળ આવે છે તે પણ ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી હોય છે. ગ્રહોના પરસ્પરના અબજો પ્રકારના સંયોજનો થતા હોય છે અને તેથી જ દરેક મનુષ્ય કે પ્રાણી અથવા જીવનું ભાગ્ય અલગ અલગ હોય છે. કોઈપણ બે વ્યક્તિનું ભાગ્ય એકસરખું ક્યારેય પણ હોતું નથી એનું કારણ એ છે કે ગ્રહો ના અબજો પ્રકારના સંયોજનો થતા હોય છે અને અબજો પ્રકારની કુંડળીઓ બનતી હોય છે .

સૂર્ય મંગળ શની રાહુ કેતુ વગેરે ફૂર ગ્રહો છે તેની અસર અશુભ હોય છે તો ચંદ્ર ગુરુ અને શુભ છે. દરેક ગ્રહ આકાશી પિંડ છે અને તેમાંથી ચોક્કસ પ્રકારના કિરણો ઉત્સર્જિત થતાં હોય છે આ કિરણો જે તે ગ્રહની પ્રકૃતિ પ્રમાણે અથવા તેમાં રહેલ તત્વો પ્રમાણે સારા નરસા હોઈ શકે છે. જેમ કે ઘી દૂધ ગોળ વગેરે પદાર્થ મીઠા હોય છે તો લીમડો કારેલા મેથી વગેરે કડવા હોય છે. મરી તજ લવિંગ મરચા વગેરે તીખા હોય છે તેમ ફૂર ગ્રહોના કિરણો અશુભ અસર ઉત્પન્ન કરે છે અને સૌમ્ય અર્થાત શુભ ગ્રહોના કિરણ વગેરે શુભ અસર કરે છે. વળી જે તે ગ્રહોના કિરણ જે તે સંવાદિત ગ્રહો કે તારા કે નક્ષત્રના કિરણ સાથે જોડાય તો તેની શુભ કે અશુભ અસર માં વધારો કે ઘટાડો પણ થાય છે. રીતે પરસ્પર ગ્રહોની એકબીજા સાથે દ્રષ્ટિ અને યુતી અને એ બધા જે યોગ છે એ યોગો પણ પ્રિડક્શન માં ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

જન્મકુંડળી એ જે તે વ્યક્તિના જન્મ સમયે આકાશમાં રહેલ ગ્રહોના સ્થાન દર્શાવતો નકશો છે. જે તે મનુષ્ય પૂર્વભવ માં કરેલ શુભ કે અશુભ કર્મનું શુભ કે અશુભ ફળ ક્યારે અને કેટલા પ્રમાણમાં મળશે તેનો નિર્દેશ કરે છે. સામાન્ય રીતે બાળકનો જન્મ થાય તે સમયે તે રડે છે

અને કદાચ ન રડે તો તેને રડાવવામાં આવે છે કારણ કે તે પ્રથમ રુદન દ્વારા તે માતાની કુક્ષી માંથી બહાર આવ્યા પછી સૌપ્રથમવાર શ્વાસ લે છે. આ સમયે જે તે સમયે આકાશમાં સ્થિત જે તે રાશિ કે જે તે વિભાગમાં રહેલ ગ્રહોના કોસ્મિક કિરણો તે બાળક પોતાના શ્વાસમાં લે છે અને તે લોહીમાં ભળી જાય છે જેની અસર યાવજજીવ રહે છે ,આજીવન રહે છે. આ સમય પ્રમાણે તેમાં થોડું પરિવર્તન થઈ શકે છે. તે બાળકના જન્મ સમયે ની જે એની કુંડળી છે એનું આ વિશિષ્ટ મહત્વ છે.

ગ્રહોની અશુભ અસરને દૂર કરવાના ઉપાયો શાસ્ત્રકાર ભગવંત બતાવેલ છે. સૂર્ય મંગળ શની રાહુ કેતુ કૂર ગ્રહો છે તેની અસર અશુભ હોય છે તો ચંદ્રગુરુ અને શુક્ર શુભ હોય છે. આમ છતાં કૂર ગ્રહની અશુભ અસર જ થાય છે અને સૌમ્ય ગ્રહની શુભ અસર જ થાય છે,તેઓ નિયમ નથી પરસ્પર વિરુદ્ધ અસર પણ થઈ શકે છે અર્થાત કૂર ગ્રહની અસર શુભ પણ હોઈ શકે છે અને તે રીતે સૌમ્ય ગ્રહની અશુભ અસર પણ હોઈ શકે છે. તેનો આધાર તે કઈ રીતે રાશિમાં આવે છે અને આકાશના કયા ભાગમાં છે તે કોની સોબતમાં કે પ્રભાવમાં છે તેના ઉપર રહેલી છે. પૂર્વના મહાપુરુષોએ આ રીતે ગ્રહોના વિકિરણોની અશુભ અસર દૂર કરવાના ઉપાય પણ બતાવ્યા છે અને તે ઉપાય કરવાથી ફાયદા પણ થાય છે. આ ઉપાય એક અલગ અલગ પ્રકારના મંત્ર યંત્ર અને કીમતી નંગ સંબંધી છે. તેથી તેનો ઉલ્લેખ મંત્ર યંત્રના પ્રવચનમાં બતાવવામાં આવશે. આ આ મંત્ર યંત્રનું પણ એક વિશિષ્ટ વિજ્ઞાન છે અને એ પણ આ જ્યોતિષશાસ્ત્ર સાથે સંકળાયેલું છે.

હવે જૈન જ્યોતિષશાસ્ત્ર અને હિન્દુ જ્યોતિષશાસ્ત્રની વાત કરીએ તો વાસ્તવમાં જૈન જ્યોતિષશાસ્ત્ર અને હિન્દુ જ્યોતિષશાસ્ત્ર જેવું કંઈ છે જ નહીં કારણ કે બંને ખગોળશાસ્ત્ર સાથે સંબંધ ધરાવે છે અને ખગોળશાસ્ત્રમાં આવતા ગ્રહો નક્ષત્ર તારા સૂર્ય ચંદ્ર કાંઈ હિંદુ કે જૈન સંપ્રદાય સાથે સંબંધ ધરાવતા નથી.જેમ કે એક છોકરીએ હમણાં હોમિયોપેથીમાં એડમિશન લીધું અને બીજી એ એમબીબીએસમાં એડમિશન લીધું. એ બંનેને શરીર વિજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે ત્યારે એ બંનેને એક સરખું જ થશે, એમાં કોઈ બંનેમાંથી કોઈને જુદું હોતું

નથી એટલે જૈન જ્યોતિષશાસ્ત્ર અને હિન્દુ જ્યોતિષશાસ્ત્ર બંને ખગોળ સંબંધી છે એટલે બંને જૂદા છે એવું કંઈ છે જ નહીં. જૈન આચાર્યો કે સાધુ દ્વારા પ્રવૃત્ત જ્યોતિષને જૈન જ્યોતિષ કહે છે. તેમાં જૈન પરંપરા ના કાર્યો માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે દાખલા તરીકે પ્રભુ પ્રતિષ્ઠા અંજન સલાકા દીક્ષા જિનાલય નિર્માણ સાધુ ભગવંતને પદ પ્રદાન વગેરે કાર્ય કરવા માટે સમયનો નિર્ણય કરવા માટેનો ઉપયોગ થાય છે, તથા તે અંગેના ઉપાયો પણ નિર્વધ્ય બતાવવામાં આવે છે જેમાં કોઈ પણ પ્રકારની હિંસા વગેરે થતી ન હોય. હિન્દુ પરંપરામાં તેમની માન્યતા અને પરંપરા પ્રમાણે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને ઉપાય કરવામાં આવે છે. જૈન આચાર્યો દ્વારા નિરૂપીત જે જ્યોતિષશાસ્ત્ર છે એને જૈન જ્યોતિષશાસ્ત્ર કહેવામાં આવે છે અને વૈદિક પરંપરાના પ્રવર્તકો દ્વારા જે જ્યોતિષશાસ્ત્ર પ્રવર્તે છે એને હિન્દુ જ્યોતિષશાસ્ત્ર કહે છે. બાકી એવું કંઈ છે જ નહીં.

જન્મ કુંડળી મુહૂર્તકુંડળી અને તેનું મહત્વ

લોક વ્યવહારમાં જ્યોતિષશાસ્ત્રનો ઉપયોગ આપણે કોઈપણ પ્રકારના કાર્યના મુહૂર્ત માટે તથા જે તે વ્યક્તિના ભવિષ્યને જાણવા માટે થાય છે જન્મ કુંડળી મનુષ્યના જન્મના દિવસ સમય અને સ્થળ પ્રમાણે કાઢવામાં આવે છે જ્યારે મહુરતમાં ભવિષ્યમાં કરવાના કાર્ય માટેનો સમય નક્કી કરવા જે તે દિવસ પસંદ કરી તે દિવસે કયા સમયે કાર્ય કરવું એ નક્કી કરવા માટે ભવિષ્યકાળના જે તે સમયની કુંડળી કાઢવામાં આવે છે. કોઈપણ કાર્ય માટેનું મુહૂર્ત માં તિથિ વાર નક્ષત્ર યોગ અને કરણ આ પાંચ અંગની સુદ્ધિ નો વિચાર કરવામાં આવે છે તથા જે તે વ્યક્તિની રાશિ પ્રમાણે તેને અનુસાર દિવસ નક્કી કરવામાં આવે છે. તે પછી સમય નિર્ધારણ કરવા માટે કુંડળીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ આખીય પ્રક્રિયા અત્યંત જટિલ છે. એટલે કે મુહૂર્ત જોયા પછી દિવસ જોવો અને પછી એમાં ચોક્કસ સમય આપવો એ બહુ જ મોટું ગણિતનું કામ છે અને જટિલ કામ છે. આ રીતે જન્મકુંડળી અને મુહૂર્તકુંડળી જન્મકુંડળી ભૂતકાળની હોય છે જ્યારે હુમૂર્ત કુંડળી ભવિષ્યની હોય છે. લોક વ્યવહારમાં જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં જન્મકુંડળીનો ઉપયોગ જે તે વ્યક્તિના ભવિષ્ય જાણવા માટે થાય છે

જન્મકુંડળી મનુષ્યના જન્મના દિવસ સમય અને સ્થળ પ્રમાણે કાઢવામાં આવે છે. દિવસ એક જ હોય અને સ્થાન બદલાય તો જન્મકુંડળી અને તેનું ફળ પણ બદલાઈ જાય છે. તે જ રીતે દિવસ એક જ વર્ષ સ્થાન પણ એક જ હોય પરંતુ સમય બદલાય. તો જન્મકુંડળી પણ બદલાઈ જાય છે આ એક પ્રકારનું ગણિત જ છે જે ચોક્કસ છે. એમાં $૧+૧= ૨$ થાય છે જ્યારે ફળ કથન બહુ વિચિત્ર છે તેમા $૧+૧+=૨$ ને બદલે ત્રણ કે ચાર પણ થાય છે અને 0 ને બદલે -૧ પણ થઈ શકે છે. આમ આ ફળ કથન એ બહુ વિચિત્ર વસ્તુ છે. એમાં કોઈ જ વસ્તુ નું ચોક્કસ કહી શકાય નહીં કારણ કે એમાં ઘણા બધા પરિબલો કામ કરતા હોય છે.

*****

